

SERGIU FLONDOR

DULCE-AMAR

Povestea unui refugiat
din Cernăuți

Prefață de Filip-Lucian Iorga

PREFAȚĂ

ricine a studiat istoria românilor în școală s-a intersectat, la lecțiile despre Marea Unire de după Primul Război Mondial, cu numele de Flondor. Una dintre cele mai importante personalități care au contribuit la unirea Bucovinei cu România a fost Iancu cavaler de Flondor.

Dar familia militantului unionist nu era una proaspăt intrată pe scena istoriei. De sute de ani, neamul boieresc Albotă-Flondor-Ciudin fusese unul dintre cele mai importante din Bucovina, cu o prezență consistentă în viața politică și socială a Moldovei și, ulterior, a imperiilor austriac și rus, care au înglobat părți din principatul român.

Unchiul meu, Dinu Străjescu, urmaș al unei familii boierești din Moldova, a fost bun prieten cu Mihai Ciudin, pe care îl avusese coleg cavalerist, în garda regală. Am avut ocazia să-l întâlnesc și eu pe acest reprezentant al vechii boierimi moldovene: înalt și drept, ferm în convingerile lui, dar blajin și de o molipsitoare bunătate. Aceleași caracteristici aveam să le regăsim și la reprezentanții unei alte ramuri a acestei familii, la frații Sergiu și Constantin Flondor, pe care i-am cunoscut la unul dintre congresele de genealogie și heraldică organizate, la Iași, de către profesorul Ștefan S. Gorovei.

Ne întâlnim aici, așadar, cu amintirile unui descendent al acestei ilustre familii boierești moldovenești, care a primit

titluri de noblețe în Imperiul Habsburgic. Mai precis, cu amintirile unui membru al ramurii basarabene a familiei, care nu și-a pierdut însă nici rădăcinile bucovinene.

Această carte inaugurează și o nouă direcție a colecției „Istorie cu blazon”. După o serie de reeditări ale unor amintiri, evocări, mărturii sau lucrări literare, după studii istorice dedicate lumii de care ne ocupăm, semnate de istorici consacrați, români sau străini, sau de tineri cercetători, iată că publicăm o primă carte de amintiri ale unui descendent contemporan al unei familii istorice românești. Este, de asemenea, prima dată când o carte a colecției noastre evocă în detaliu atmosfera din Bucovina de odinioară.

Cartea lui Sergiu Flondor, așa cum o sugerează de altfel și titlul, împletește amintirile dulci ale unei copilării fermecătoare, petrecute într-o lume care își respecta ritmul și rânduielile, cu amarul celor două refugii, al părăsirii definitive a locurilor natale și al anilor grei de comunism. Totuși, chiar și traumele sunt relatate cu măsură și discreție, iar umorul și autoironia nu lipsesc.

Câți dintre noi am avut privilegiul de a ne naște la o adresă care poartă numele nostru de familie și care face parte din istoria noastră familială? Autorul acestei cărți, Sergiu Flondor, s-a născut, ca fiu al lui Dumitru Flondor și al Claudiei Ivasiuc, într-o casă de pe strada Iancu Flondor din Cernăuți. Chiar dacă familia nu era una bogată, trăsăturile primilor ani de viață ai vlăstarului Flondor au avut caracteristicile traiului și ale educației copiilor din categoria socială căreia Sergiu Flondor îi aparține.

Fie că se petrece la Cernăuți sau la București, la moșia de la Cupcina, în Basarabia, sau la moșia Prisceni din sudul Valahiei, copilăria din anii 1930-1940 a lui Sergiu Flondor are seninătatea și, în același timp, rigoarea vieții vechilor boieri: genealogii ilustre, conversații inteligente, lecturi

bogate, limbi străine, case și mobile frumoase, vacanțe la țară, echitație, vânătoare, reguli stricte la masa pe care se desfășoară fastuoasele și gustoasele bucate „de curte” ale bunicii, întâlniri cu personalități ale epocii, precum Regele Carol al II-lea. Iar personalitățile nu sunt numai din afara, ci și din interiorul propriei familii: în 1940, Gheorghe cavalier de Flondor era rezident regal al Ținutului Suceava, iar baronul Nicu Flondor era primar al Cernăuților.

De altfel, Cernăuțiul este unul dintre personajele principale ale cărții. Atmosfera elegantă, cosmopolită și tolerantă a acestuia îl formează pe povestitor în primii ani de viață și îi oferă forța de a trece peste traumele care nu întârzie să apară. Cernăuțiul interbelic rămâne un paradis definitiv pierdut, ale cărui vestigii sunt însă recuperate cu tandrețe și păstrate cu grijă în amintire.

În contrast cu orașul paradiziac al copilăriei ne apare un alt personaj al cărții, de data aceasta unul funest: refugiul. Copilul Sergiu Flondor și familia lui trec prin două refugii: își pierd căminul în 1940, și-l recuperează vremelnic în 1941 și îl părăsesc definitiv în 1944. Războiul, legionarii, sovieticii, refugiile, instalarea regimului comunist reprezintă tot atâtea episoade traumatizante și tot atâtea desprinderi dureroase de copilărie.

Și totuși, chiar și atunci când totul pare pierdut, ceva rămâne: familia. Chiar și atunci când numele vechi și nobil devine o povară, bunicii, părinții și copiii se strâng laolaltă și pășesc împreună prin viforul înstrăinării și al ostilității unei societăți strâmbe. Fără pic de încrâncenare, Sergiu Flondor ne face cunoștință cu un univers încă prea puțin cunoscut, cu lumea refugiaților străini în propria țară. În colonia de refugiați din Oltenia, de la Livezi-Podari, se trăiește greu, dar oamenii știu prea bine că întotdeauna poate fi și mai rău. Au pierdut prea mult, cei mai mulți dintre ei au pierdut

deja totul și au învățat să suporte cu demnitate și să meargă drepti înainte. Multe sunt figurile luminoase pe care autorul le readuce la viață, salvându-le de la uitare.

În cele din urmă, familia se va stabili la Timișoara, iar Sergiu va reuși, după serviciul militar și după locuri de muncă dintre cele mai neașteptate (precum acela în care avea sarcina să supravegheze cântărirea bovinelor), să absolve Academia de Studii Economice și să devină economist. Este și aceasta o victorie tăcută asupra unui regim totalitar care făcuse tot posibilul să distrugă pentru totdeauna familiile istorice ale României.

Aproape de centenarul Marii Uniri, nu trebuie să uităm nicio clipă că vom sărbători momentul de apogeu al istoriei naționale într-o țară ciuntită. Sărbătorind, ne va fi desigur dor de Basarabia și de Bucovina. O Bucovină pe care Sergiu Flondor ne-o aduce aproape prin evocarea lui plină de dragoste și de nostalgie. Dar și de speranță.

Nici războaiele, nici refugiile, nici represiunea comunistă nu au putut distruge neamul Flondorenilor, care rămân aceiași patrioți români și aceiași străjeri credincioși ai Bucovinei. De la vioara primită de Sergiu de la bunicul lui la pianina vândută în anii de restriște, de la samovarul prețios de la moșia Cupcina la scaunele de lemn pe care bunicul lui Sergiu le cioplește în colonia de la Livezi-Podari, Sergiu Flondor ne spune povestea unei familii care a rezistat și care își amintește.

Într-o lume în care proaspăt îmbogățiii se năpustesc cu furie asupra copacilor și asupra grădinilor, ori de câte ori intră în stăpânirea unei case vechi, avem șansa de a ne plimba aici, în tihnă, pe urmele autorului, prin câteva grădini fermecătoare ale vechiului Cernăuți. La rândul lui, Sergiu Flondor și-a îngrijit cu vrednicie grădina și ne oferă, cu generozitate, florile dulci-amare ale amintirii.

ducea la școala ce se afla în același cartier, foarte aproape de casă. Numai că eu nu m-am lăsat încântat de perspectiva întâlnirii cu învățătorul și ceilalți colegi, băieți, împotrivindu-mă cu vehemență, inconștient la cele ce aveau să urmeze. Apropiindu-ne de școală am izbucnit în lacrimi, Santa fiind nevoită să mă târască pur și simplu, până am ajuns la capătul drumului. Nu-mi aduc aminte cum s-au desfășurat întâmplările din școală, dar știu că am devenit un elev conștiincios și foarte mândru de noul meu statut. Țin minte că la un moment dat am început să modelez din plastilină diferite vietăți, de la oameni până la animale, foarte reușite. Santa, încântată de isprava mea, a dus „operele mele de artă” la școală, unde au fost apreciate atât de învățător, cât și de elevi, care se lăudau că au un coleg cu talent și erau mândri de isprava mea. Miniaturile au fost reținute la școală și expuse într-o vitrină în care se mai aflau și alte realizări ale elevilor.

ÎNTÂLNIREA CU REGELE CAROL AL II-LEA

Parcă s-ar fi petrecut astăzi. În desele mele plimbări prin București, mă aflam, la un moment dat, alături de Santa, în Piața Universității, când s-a produs o agitație în rândul pietonilor și imediat a apărut regele Carol al II-lea într-un automobil decapotabil. Regele purta uniforma de străjer și saluta lumea care se adunase în acel loc. Când a ajuns mai aproape de noi, Santa m-a îndemnat să-l salut ca un adevărat străjer ce voiam să fiu. Imediat am luat poziția de drepți și am înălțat mâna dreaptă, ca un străjer veritabil. Regele a observat gestul meu, mi-a zâmbit și a răspuns salutului meu, ridicând și el mâna dreaptă. Din ziua aceea nimeni nu s-a mai putut înțelege

cu mine; luam poziția de drepți și salutăm străjerește pe oricine îmi ieșea în cale.

Dar iată că în vara următoare a luat sfârșit acest episod „fermecat” din copilăria mea și m-am întors acasă, la Cernăuți, unde eram așteptat de iubiții mei părinți, dar și de l’ omama și l’ opapa, care mi-au dus dorul tot timpul cât am lipsit.

S-A ÎNTÂMPLAT PE STRADA ARBOROASA

La începutul toamnei anului 1938 m-am întors de la București pentru că începea un nou an școlar și trebuia să fiu înscris în clasa a II-a primară. La venire am făcut cunoștință cu noua locuință în care se mutaseră de curând părinții, împreună cu bunicii mei și, bineînțeles, cu Luț, care în decembrie avea să împlinească frageda vârstă de doi ani. Locuința era situată într-un imobil de pe strada Ștefan cel Mare, colț cu strada Arboroasa, iar una dintre ferestrele ultimei camere se deschidea în strada Traian, fostă *Splenygasse*, vizavi de Palatul Rezidențial (*Residentz*) sau Prefectură, cum s-a numit mai târziu. Îmi amintesc că odată, în toiul nopții, la întoarcerea noastră dintr-o călătorie cu mașina, când l-am vizitat pe tata, care, pe atunci, se afla la unul dintre punctele de lucru în continuă mișcare din Basarabia (pentru montări de linii telefonice), am pătruns în casă prin această fereastră, porțile din străzile Ștefan cel Mare și Arboroasa fiind închise. Am folosit de atunci în mai multe rânduri această modalitate de acces în locuință, deoarece era foarte comodă și îmi furniza o însemnată economie de timp, scutindu-mă să ocolesc toată casa, mai ales atunci când mă aflam în preajmă.

În imediata vecinătate, peste drum, se afla Grădina Arboroasa, un parc umbros, cu arbori bătrâni și alei

AMINTIRI DIN PRIMUL REFUGIU:
IUNIE 1940 – IULIE 1941

— *Bucovina plai cu flori*
Unde sunt ai tăi feciori?
— *Au fost duși în altă țară*
Dar se-ntorc la primăvară...

(Cântec vechi din zona
Storojinețului)

Întâmplările dramatice pe care le-am trăit în acele zile mi-au rămas întipărite în memorie și nu le voi uita niciodată. Bineînțeles, trebuie ținut seama de memoria și înțelegerea unui copil, eu pe atunci aveam aproape zece ani, iar fratele meu Luț trei ani și jumătate.

În acea dimineață (era 29 iunie), am fost treziți de o mișcare neobișnuită în casă. Toată familia era în picioare. Tata și mama împachetau cu febrilitate bagaje, bunicii noștri (l'omama și l'opapa) aveau lacrimi în ochi. Servitoarea plângea și pregătea în grabă micul dejun, hăinuțele noastre așteptau să fie îmbrăcate. Pe scurt, era o atmosferă pe care numai în încercările grele o puteai trăi.

Mai târziu aveam să aflu că se petreceau lucruri extrem de grave: sovieticii dăduseră (la 26 iunie 1940) un

ultimatum guvernului României și amenințau să treacă granița în orice moment, cu toate că se ceruse un răgaz de patru zile, foarte necesare pentru evacuarea instituțiilor, populației și retragerea trupelor în teritoriile libere. Tata fusese avertizat cu o zi înainte de rezidentul regal, Gheorghe Flondor, și de primarul Cernăuțiului, baronul Nicu Flondor, că în aceste împrejurări nu rămânea decât o singură soluție: părăsirea grabnică a orașului și de fapt a întregului ținut care urma să fie ocupat. Numele de Flondor, care amintea de strămoșul nostru Iancu Flondor, considerat de sovietici dușman al poporului, putea să producă reacții surprinzătoare, cu consecințe foarte periculoase pentru posesor.

A venit și momentul despărțirii de bunici, care rămăneau la Cernăuți pentru a avea grijă de mobilier și de majoritatea lucrurilor care au rămas acasă, ei fiind mai puțin expuși la ce avea să se întâmple, la puțin timp după plecarea noastră. Când am plecat, l' opapa mi-a strecurat în palmă o monedă de 50 de lei, pe care am păstrat-o cu sfințenie mult timp. Am ieșit în stradă și am traversat-o deoarece acolo, în fața Liceului „Mitropolitul Silvestru”, era stația tramvaiului ce trebuia să ne ducă la gară. Mama mergea înainte ținându-l pe Luț în brațe și pe mine de mână, iar tata o urma ducând cele două valize în care erau îngrămădite de-a valma lucrurile strict necesare, împachetate în mare grabă. După câteva minute de așteptare, care ni se părură extrem de lungi, tata și-a dat seama că nu va mai veni niciun tramvai. De fapt, nu era prea greu să ajungi la această constatare, întrucât, dacă priveai în jur, vedeai străzile pustii, fără circulație, fără locuitori, altădată prezenți în număr mare. În acele momente apăsătoare de așteptare iată că ne-a surâs norocul: se apropia o trăsură liberă, al cărei vizitiu, uluitor, era o persoană

cunoscută de tata. Ne-am imbarcat cu grabă în birjă și am pornit spre gară. Am trecut de catedrala de pe strada Regina Maria și am ajuns în Piața Unirii, unde am văzut cordonul de jandarmi care înconjură primăria. Urmându-ne drumul spre gară pe strada Regele Ferdinand, am fost întâmpinați de un grup destul de numeros, format în majoritate din tineri evrei răzvrățiți, dar și din derbedei cu figuri amenințătoare, agitând steaguri roșii, proferând injurii și cântând „Internaționala”. Grupul, destul de compact, se îndrepta spre Piața Unirii, amenințând să bareze drumul trăsorii în care ne aflam. Atunci tata, care nu-și pierduse prezența de spirit nicio clipă în împrejurările foarte primejdioase prin care treceam, a poruncit birjarului: „Dă-i bice!...dă-i bice!...”, după care caii porniră în galop. La vederea trăsorii care se apropia cu mare viteză, manifestații s-au dat la o parte, speriați. Și astfel ne-am continuat drumul fără alte peripecii. Ajunși la gară, ne-am pomenit în mijlocul unei agitații de nedescris: o lume pestriță, disperată și, mai ales, dezorientată, cu bagaje în mâini, nu-și găsea locul și rătăcea încolo și înapoi. Am străbătut holul gării, unde se aflau și casele de bilete, și am ieșit pe peron. Aici era trasă garnitura unui tren, care, am aflat mai târziu, era ultimul care mai pleca din Cernăuți înăuntrul țării. Am observat că pe acoperișurile vagoanelor erau soldați români culcați, în spatele unor mitraliere, în poziție de tragere. În cele din urmă, trenul s-a pus în mișcare, spre ușurarea călătorilor. La un moment dat, trenul a ajuns în locul unde calea ferată era aproape paralelă cu șoseaua care ducea spre Cernăuți și am văzut blindatele sovietice care forțaseră frontiera și se îndreptau în viteză spre oraș.

A fost ultimul „spectacol” trist din această „aventură” nenorocită care a fost primul refugiu, dar nu și ultimul,

în care am fost nevoiți să părăsim locurile noastre dragi unde ne-am simțit cu adevărat acasă.

Bunicii noștri (l' omama și l' opapa) au mai rămas câteva luni la Cernăuți și au fost „repatriați”, în cele din urmă, în Germania (în urma unei înțelegeri prin care guvernul Uniunii Sovietice a dat posibilitatea cetățenilor de origine germană să emigreze). După cum mi-a povestit Vera, a durat destul de mult până să se realizeze cele stabilite în înțelegere. În acest răstimp, rușii continuau deportarea în Siberia a populației rămase la Cernăuți (pe criterii numai de ei știute). Așa că oamenii care așteptau, cu sufletul la gură, să plece au trecut prin clipe îngrozitoare de incertitudine. Dar au plecat, în sfârșit, în Austria (pe atunci anexată Germaniei), împreună cu familia Kaindl, înrudită cu familia Kunz, de care aparținea l' omama. Acolo au stat într-un lagăr de refugiați la Wartha (Austria) până în anul următor, când, începând războiul de eliberare a teritoriilor ocupate de ruși, s-au întors în România. Au călătorit pe Dunăre până la Giurgiu, unde s-au întâlnit cu tata și au fost conduși la București, fiind așteptați de mama și de noi, copiii. Așa s-au reunit cele două familii, după o despărțire de câteva luni.

O întâmplare ciudată s-a petrecut după ce am fost anunțați de întoarcerea bunicilor din Austria. Tata a plecat urgent la Giurgiu pentru a-i întâmpina, dar a văzut, spre surprinderea sa, că din vapor, în loc de bunici, a coborât Nausi¹. Întors la București, tata a vrut să expedieze o telegramă bunicilor, pentru a lămuri neînțelegerea, dar oficianta nu a „acceptat” textul, susținând că „n-auzi” (Nausi) nu se potrivește cu propoziția, care este neinteligibilă! Nu

¹ Nausi era o nepoată a lui l' omama, în relații bune cu familia noastră.

știu cum s-a lămurit confuzia, dar iată-i pe bunici sosind. Revederea a fost emoționantă, cu lacrimi de bucurie și pupături. Imediat după revenire, pe lângă cadourile aduse din Germania, l'omama ne-a făcut o mare bucurie dăruindu-i lui tata un acordeon „Hohner”, iar mie o bicicletă „Wanderer Vogel” (trei sferturi), pe care am „călărit-o”, până la epuizare, la Prisiceni, la Cernăuți și la Podari.

DIN NOU LA BUCUREȘTI: IUNIE 1940 – SEPTEMBRIE 1941

La București, în toată perioada refugiului, am locuit în Calea Plevnei nr. 42, unde domicilia și familia Romanowski, care se mutase din cartierul Grant cu un an în urmă. La început, am fost nevoiți să acceptăm o cameră la mansardă, unde a trebuit să îndurăm o arșiță infernală aproape întreaga vară. Părinții noștri au întins în toată încăperea sfori, pe care puneau cearșafuri ude și astfel mai calmau zăpușeala care, oricum, era greu de suportat.

Venise toamna anului 1940 și tata m-a înscris în clasa a IV-a, la Școala primară „Cuibul cu barză”, care se afla la mică distanță de casă, pe strada Știrbei Vodă. La câțiva pași, chiar la colț, se găsea biserica Sfântul Ștefan — Cuibul cu barză¹. De acasă, urcam la dreapta pe

¹ Biserica Sfântul Ștefan — Cuibul cu barză, aflată inițial pe strada Știrbei Vodă nr. 95, a fost translatată de pe locul ei la 22 februarie 1985 pe o distanță de 12 metri, în spatele blocului 25, pe aceeași stradă, și nu mai poate fi observată, blocurile din jurul ei reușind să o ascundă în totalitate. Textul pisaniei aflate deasupra ușii de la intrarea în pronaos din anul 1898 ne dezleagă misterul numelui acestui sfânt locaș; în vechime berzele și-au făcut cuibul pe acoperișul de șindrilă al acestei biserici, de aceea localnicii au numit-o Cuibul cu barză.

CUPRINS

PREFAȚĂ de Filip-Lucian Iorga	5
CUVÂNT INTRODUCȚIV	13
CERNĂUȚI. PRIMA PARTE A COPILĂRIEI: 1930–1937 . . .	15
S-a întâmplat pe strada Iancu Flondor	16
Părinții și bunicii	23
ÎNTRE BUCUREȘTI ȘI CERNĂUȚI: 1937–1940	35
Din vara lui 1937 până în vara lui 1938	36
Întâlnirea cu regele Carol al II-lea.	45
S-a întâmplat pe strada Arboreasa	46
AMINTIRI DIN PRIMUL REFUGIU:	
IUNIE 1940 — IULIE 1941	55
Din nou la București: iunie 1940 – septembrie 1941. . . .	59
Vacanțe la Prisceni: iunie 1940 – iunie 1941	65
O noapte de Crăciun de pomină!	68
Întoarcerea temporară la Cernăuți:	
iulie 1941 – martie 1944.	71
INTERMEZZO. VACANȚE LA CUPCINA: 1934–1943	88
AMINTIRI DIN AL DOILEA REFUGIU	97
București (24 martie – 3 aprilie 1944)	
și Podari (5 aprilie 1944 – iunie 1948)	98

Craiova: 1945–1948	123
Timișoara, un altfel de acasă	138
Secvențe cazone din anii puterii populare:	
1950–1952	145
Nefireasca normalitate.....	155
Cu gândul la cei ce au fost.....	161
ÎN LOC DE EPILOG	173
INDEX DE NUME CITATE ÎN CARTE	175